

A tisztálkodási szokások változása Csanádpalotán

Írásomban szülőfalum, Csanádpalota tisztálkodási szokásainak változását ismertetem, a II. világháborútól napjainkig. A munkám során a következőkre kerestem a választ: hogyan éltek meg az emberek a vezetékes vízhálózat kiépítésével a fürdőszoba megjelenését; a fürdőszobák tömeges használatával hogyan változtak a tisztasághoz kapcsolódó társadalmi elvárások; mit gondolnak az emberek ezekről a változásokról, és ez hogyan épül be mindennapi életükbe. Írásomban nem vizsgáltam a víz és a fürdés rituális, gyógyító szerepét.

Véleményem szerint a tisztálkodási szokások vizsgálata eddig kevés figyelmet kapott a néprajztudományban, és az eddig készült tanulmányok nagy többsége csak a II. világháborúig vizsgálta a tisztálkodás módjának változását. Pedig fontos, hogy a vezetékes víz megjelenésével végbemenő folyamatokat vizsgáljuk, mivel ez a társadalomban jelentős változást hozott. Megváltozott az emberek tisztálkodáshoz való viszonya, s a tisztaság fogalma is átalakuláson ment keresztül.

Csanádpalota 3000 lakosú falu Csongrád megyében, Makótól 20 km-re. Az itt élők többsége földműveléssel és állattartással foglalkozik napjainkban is. A dolgozat megírásához interjúkat készítettem. Az alanyokat három nemzedéki csoportba soroltam, ezek meghatározásakor fő szempont volt a vezetékes vízzel való kapcsolatba kerülés ideje. Az első csoportba az 1925 és 1945 között, a másodikba az 1946 és 1965 között, a harmadikba az 1966 és 1985 között születettek kerültek. Beszélgetőtársaim között voltak értelmiségiek és fizikai munkát végzők is.

Tisztálkodás a II. világháborútól a vízhálózat kiépítéséig

A faluban szinte minden háznál volt ásott kút. Ezek túlnyomó részét a gazdák ásták, ritkán hívtak mestert. Az ásott kutak vizét többségének keménysége miatt csak állatok itatására és fürdésre használták. Ivásra és főzésre valamint mosásra közkutakról hordták a lágyabb vizet. Jellemző volt még az esővíz gyűjtése, valamint a hó felolvasztása is.

Régen felkelés után az emberek nagy többsége még az állatok ellátása előtt arcot mosott hideg vízben. A mosdás történhetett a konyhában a küsszékre, állványra tett lavórnál, vagy az itatóvályúnál az udvaron. Napközben kézmosásra az étkezéseket megelőzően kerül sor. Ha munka közben megizzadtak, akkor az arcukat is megmosták evés előtt. A nap végeztével derékig lemosakodtak, valamint a lábukat is megmosták, lavórban, kádban. Az intim testrészek megmosása inkább csak a nőknél volt jellemző.

A családokban a nagy tisztálkodás, a fürdés ideje szombat volt. Akkor este mindenki tetőtől talpig megfürdött lavórban, bádog kádban. Ilyenkor vettek fel tiszta fehérneműt is. A tisztálkodás történhetett a konyhában vagy a szobában. A fürdés előkészítése már délután elkezdődött a vízfordással, ami a gyerekek, az asszonyok dolga volt. A tisztálkodáshoz szükséges vizet a tűzhelyen fazékban melegítették. A fürdés általában a következő sorrendben történt: először a fiatalabb gyerekeket fürdették, majd az idősebb gyerekek, végül a szülei következtek. A mosakodás során a vizet nem cserélték le teljes egészében, kimerték belőle valamennyit, majd tiszta meleg vízzel töltötték után. A mosakodáshoz, hajmosáshoz háziszappant használtak. A mosdóvizet a trágyára öntötték, vagy az utcára hordták ki, nem öntötték soha az udvarra.

A tisztálkodás végeztével az emberek házivászon vagy damasztörölközőbe törölköztek.

A napi fogápolásra nem fordítottak külön figyelmet. Eseti volt, hogy a gyerekek édesgyökert, csicsókát rágtak a felnőttek az újukra tett sóval, vagy szódabikarbónával dörzsölték meg a fogukat.

Tisztálkodás vízhálózat kiépítése után

A faluban 1961-ben kezdték el a vízhálózat kiépítését. A lakosoknak a ház előtt elmenő külső vízvezetékért 1600 Ft-ot, a víz portára való bevezetésért még 1000 Ft-ot kellett fizetniük. A

vízhálózatához való csatlakozás lehetősége 1966-ra minden utcában adott volt. Az, hogy a lakosok éltek-e a lehetőséggel anyagi helyzetüktől és életkortól is függött. Aki tehette legalább a konyhába tetetett egy csapot.

A vezetékes vízhálózat kiépítésével a lakosok tisztálkodási szokásai azonnal nem változtak meg gyökeresen, inkább csak a vízhez jutás egyszerűsödött. A napi tisztálkodási alkalmak változatlanul megmaradtak. Hét közben csak lábat és feneket mostak, hetente egyszer, szombaton tartottak nagy mosdást. A mosakodás színhelye továbbra is a konyha vagy a szoba maradt. Ekkor kezdtek elterjedni a zománcos és alumínium kádak.

A háziszappan mellett újdonságnak számítottak az illatosított szappanok, így az Amó, a Flóra és a Baba szappan. Elterjedésük általánosnak mondható, de a háziszappan, használatát nem csökkentették jelentősen. A vászontörőlközőt viszont lassan kiszorította a frottír.

1965-től az Egészségházában lehetőség nyílt arra, hogy szombatonként pénzért kádban fürdőjenek. Itt mindenki az otthonról hozott dolgait használta, csak a melegvizet adták. Egy ember fél óráig fürödhetett, ha letelt az idő a vizet leengedték és a kádat trisóval fertőtlenítették. A kádfürdőbe általában egész családok jártak, és az évek során kialakult az a kör, amely minden héten idejárt. Ameddig a sorukra vártak kártyáztak, lottóztak, totóztak. A fürdőszobák tömeges megjelenésével a kádfürdő iránti igény visszaszorult, és 1972-ben hétéves működés után szűnt meg.

A fürdőszobák

A vezetékes víz megjelenésével egy időben a fürdőszoba kialakítása iránti igény is megnövekedett. Kialakításukat meghatározta a család anyagi helyzete, valamint a házban lakók életkora.

Azokban a házakban, ahol a gyermekek már nem laktak otthon, az 1970-es években – még ha anyagilag meg is teheték volna – nem építettek fürdőszobát, hanem a régi tisztálkodási rendszer élt tovább. Ahol gyermekek voltak a családban, szinte minden esetben kialakították a fürdőszobát. Ez a legtöbb esetben jelentős anyagi terhet jelentett, de a családok vállalták, mert ebben az időben a fürdőszoba a tisztálkodási lehetőségen kívül egyfajta státuszszimbólummá is vált. A fürdőszobák 4–5 négyzetméter nagyságúak, jellemzően volt benne kád, kézmosó, vízmelegítő, mosógép, centrifuga és a legtöbb esetben a WC is ebben a helyiségben kapott helyet.

Az új építésű házakra az építési engedélyeket 1970-től már csak úgy adták, ki ha a tervben szerepelt a fürdőszoba. Ezek méretei a házával arányosan változtak. Az újjépítésű házakban a WC jellemzően külön helyiségbe került.

A mosakodáshoz szükséges vizet fatüzeléses, gáz- vagy villanybojlerben melegítették. A szülőknél jellemzően megmaradt a régi gyakorlat, a szombati fürdés. A fiatalok már nagyobb hangsúlyt fektettek a napi tisztálkodásra. Ebben az időben jelentek meg a különböző habfürdők, és samponok. A fogápolás is egyre gyakoribb lett, elterjedtek a fogkrémek, fogkefék.

Megállapíthatjuk, hogy a fürdőszoba megléte az első időben nem hozta a tisztálkodás gyakoriságának, módjának átalakulását. A fürdőszoba inkább csak egy olyan helyiség volt, ahol a család a tisztálkodást végezhetette.

A fürdőszobák mindennapi használatának ideje az 1980-as évektől számítható. Ebben nagy szerepet játszott a média valamint a tisztálkodó szerek választékának növekedése. Társadalmilag egyre megszokottabb és elvárt dolog lett a napi tisztálkodás, a ruhaneműk napi váltása. A műszálas anyagok megjelenésével ez fokozottan szükségessé is vált. Azokat az embereket, aki ezeknek a normáknak nem tettek eleget gyakran megszólták, gúny tárgyává tették.

Az újfajta tisztálkodó szerek, valamint a különböző dezodorok megjelenésével a tisztálkodás fogalma átalakult a társadalomban. A tisztálkodás, mely korábban a fürdést jelentette, új elemekkel bővült: a minden napos haj-, fog-, és testápolással. Ez azonban érdekes módon a fürdés fontosságának háttérbe szorítását eredményezte. Bizonyos társadalmi rétegeknél a dezodor használatban a fürdés kiváltását látták.

A tisztálkodási szokások nemzedéki változásai

Azok, akik 1925 és 1945 között születtek a legkevésbé voltak fogékonyak az új irányzat iránt. A fürdőszoba megléte valamint használata nem mondható általánosnak. Az új tisztálkodási szereket ismerték, de a napi gyakorlatban csak kismértékben alkalmazták, jellemzően megmaradtak a szappannál, dezodorokat csak kivételes, ünnepi alkalmakkor használtak. Előfordult, hogy azokról, akik sokat tisztálkodtak, így beszéltek: „*nagy kurvaság nagy tisztaság*”.

A második nemzedéknél, akik 1946 és 1965 között születettek, már hangsúlyosabban érvényesültek az új jelenségek, elsősorban a közösség hatására és a munkába járás kapcsán, de az is szerepet játszott, hogy ennek a generációnak a többsége folyóvízes, fürdőszobás lakásban nőtt fel. Náluk szokássá vált a rendszeres fürdés. Az új tisztálkodási termékek iránt nyitottak voltak, napi használatban megjelentek náluk a tusfürdők, a folyékony szappanok és a dezodorok.

A tisztálkodás, az ápoltság fogalmának átalakulása alapvetően az 1965 után születetteknél érzékelhető. Az akkori fiatal korosztály volt a legfogékonyabb a nyugatról érkező új termékek, divatok iránt. Az igényesség, az ápoltság vagy az igényesség látszatának keltése központi kérdéssé vált. Jellemző, hogy egyfelől az emberek többet és alaposabban tisztálkodtak, a másik oldalon viszont a tisztálkodás minősége nem sokat változott, az emberek kihasználták az új termékek „elkendőző” hatását.

Az 1990-es évek közepén a tisztaság, igényesség a fiatalok körében új elemekkel bővült. Érdemes példa erre, a szőrtelenítés, ami a mai fiatalok, főleg a lányok körében már szinte a napi tisztálkodás egyik elemévé vált. Ez a gyakorlat régen teljesen idegen volt, és az idősebb korosztály számára még ma is nehezen elfogadható. A férfiak lábának, mellkasának szőrtelenítése a falubeliek nagy többsége, még a fiatalok számára is idegen, de már ez is megjelent és lehet, hogy tíz év múlva ez lesz a természetes.

Összegzésül megállapítom, hogy a vezetékes víz megjelenése a fürdőszobák kialakítása, valamint az új termékek térhódítása változást hozott a tisztálkodási szokásokban, de az embereknél alapvetően az a gyakorlat maradt meg, amibe kisgyermekként belenevelődtek. Az új dolgok kismértékben épülnek be az éltünkbe. Általánosságban nem mondhatjuk el, hogy jobb lehetőségeinkkel elve többet tisztálkodunk, és ezáltal tisztábbak vagyunk. Erre jó példa, hogy a megkérdezettek nagy többsége nem tartja tisztábbnak a mai embereket a negyven-ötven évvel ezelőttiéknél. Tehát inkább csak a társadalmi elvárások alakultak át az évek során. Az azonban, hogy ennek az elvárásnak ki milyen mértékben tesz eleget, teljesen egyéni dolog, nem függ szorosan össze az új dolgok meglétével.

Nagyfalusi Ágnes

Mai fürdőszobák Csanádpalotán

